

ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ (Σεπτέμβριος 2011)

Συγγραφέας: ΝΙΚΟΛΑΟΣ Π. ΤΣΟΚΑΝΑΣ

A. Εισαγωγή - Προσπάθεια ορισμού των διεθνών καθεστώτων

Ο όρος διεθνές καθεστώς (international regime) εμφανίζεται διάσπαρτα τα τελευταία χρόνια στην ελληνική βιβλιογραφία. Στη διεθνή βιβλιογραφία χρησιμοποιείται τόσο από τους πολιτικούς επιστήμονες όσο και από τους νομικούς. Η πιο διαδεδομένη χρήση του γίνεται πλέον από τους περιβαλλοντολόγους. Ως πρώτο ζητούμενο για το οποιοδήποτε διεθνές καθεστώς^[1], προκειμένου αυτό να καταστεί κατ' αρχάς βιώσιμο και στη συνέχεια αποτελεσματικό και αποδοτικό, είναι να ξεπερασθεί η ασάφεια και το εύρος του όρου, καθώς δεν είναι λίγοι αυτοί που αναφερόμενοι σε ένα διεθνές καθεστώς εννοούν ακόμη και το σύνολο των διεθνών σχέσεων^[2].

Το να δοθεί ένας ορισμός των διεθνών καθεστώτων είναι προφανώς εξαιρετικά δύσκολο και ως εκ τούτου θα πρέπει πρώτα να ειπωθεί τι δεν είναι διεθνές καθεστώς. Δεν είναι ούτε πολυμερής συνθήκη ούτε διεθνής οργανισμός. Μπορεί ωστόσο να περιλαμβάνει όπως οι συνθήκες ένα *συγκεκριμένο κανονιστικό πλαίσιο προδιαγραφών*, που μπορούν να οργανώσουν μία συμπεριφορά διεθνώς ρυθμιζόμενη μέσα σε μία περιορισμένη τοπικά περιοχή και να αποτελεί «*σύμφωνο uberrimae fidei*», που θα στηρίζεται δηλαδή στην «*ύψιστη καλή πίστη*». Μέσω αυτού προσδιορίζονται, όπως και με τις διεθνείς συνθήκες, καθήκοντα και δικαιώματα των μερών του όταν ενεργούν για το κοινό συμφέρον στο μέλλον, βασιζόμενα σε τύπους *ομοιόμορφης συμπεριφοράς* που απορρέουν από το *consensus*^[3], που έχει επιτευχθεί στα πλαίσια αυτού. Από την άλλη, όπως οι διεθνείς οργανισμοί, ένα διεθνές καθεστώς μπορεί να

περιλαμβάνει *μηχανισμό για την αλλαγή αυτών των κανονιστικών προδιαγραφών.*

Το στοιχείο της συμπεριφοράς, όπως αυτή καθορίζεται από τις αρχές, τους κανόνες και τις νόρμες, είναι ο διαφοροποιητικός παράγοντας μεταξύ ενός διεθνούς καθεστώτος και μίας συνθήκης, καθώς η τελευταία είναι ένα νομικό μέσο με το οποίο συνομολογούνται δικαιώματα και καθήκοντα. Το διεθνές καθεστώς είναι ένας *κοινωνικός θεσμός*, εντός του οποίου διαμορφώνονται σταθερές συμπεριφορές που απορρέουν από τη συμμόρφωση σε κάποιους κανόνες και νόρμες που μπορεί και να μην προέρχονται από νομικά δεσμευτικά μέσα.

Επίσης, τα διεθνή καθεστώτα *δεν μπορούν να έχουν νομική προσωπικότητα* σε αντίθεση με τους διεθνείς οργανισμούς[4]. Μέσω των διεθνών καθεστώτων, όπως και μέσω αρκετών διεθνών οργανισμών επιτυγχάνεται στο διεθνές περιβάλλον η εύρυθμη *διακυβέρνηση σχέσεων* (governance), δηλαδή η εύρυθμη λειτουργία και ο εκδημοκρατισμός των διεθνών σχέσεων με αμοιβαίες υποχωρήσεις από όλους τους παράγοντες (κρατικούς και μη) που εκπροσωπούν αντίρροπα συμφέροντα με συνεργατικές μεθόδους. Με άλλα λόγια επιτυγχάνεται η διεθνής ευταξία, που στηρίζεται σε κοινά αποδεκτούς σκοπούς και όχι απαραίτητα σε νομικές δεσμεύσεις τις οποίες εφαρμόζει μία θεσμικά οργανωμένη εκτελεστική εξουσία, όπως οι κρατικές κυβερνήσεις[5].

Ένα διεθνές καθεστώς παρά την αρχικά πολιτική του διάσταση, αποτελεί πλέον έννοια οικεία και στους νομικούς. Αποτελεί έναν *κοινωνικό θεσμό*[6] ή ένα *σύνολο κανόνων* που συνδέονται με ειδικές και τοπικά προσδιορισμένες καταστάσεις[7]. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση της Σύμβασης του Montego Bay για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982, (*United Nations Convention on the Law of the Sea - UNCLOS*)[8], όπου με το άρθρο 34 για το «*καθεστώς διελεύσεως δια μέσου των στενών*» καθιερώθηκε ένα ειδικό νομικό *status* στα ύδατα που σχηματίζουν στενά και χρησιμοποιούνται στη διεθνή ναυσιπλοΐα. Τα διεθνή καθεστώτα λοιπόν είναι *σύνολα υπονοούμενων ή ρητών αρχών, κανόνων, νορμών και διαδικασιών λήψεως αποφάσεων* που κανονίζουν συμπεριφορές και ελέγχουν τα αποτελέσματα τους και γύρω από τα οποία οι προσδοκίες των διεθνών παραγόντων συγκλίνουν σε μία εξεταζόμενη περιοχή της διεθνούς κοινότητας. Ουσιαστικά τα κράτη, λόγω των συνεχών διαδράσεων μεταξύ τους, εκχωρούν σε αυτά με εθελούσιο τρόπο -αν και μερικές φορές αυτό μπορεί να αποτελεί και μονόδρομο- κάποιες αρμοδιότητες τους και *μέρος της*

κρατικής κυριαρχίας τους[9]. Οι πολιτικοί επιστήμονες τα αντιλαμβάνονται ως «παρεμβαίνουσες μεταβλητές» μεταξύ των αιτιακών παραγόντων, όπως η ισχύς, το συμφέρον και οι αξίες και της τελικά επιθυμητής συμπεριφοράς[10].

Η δημιουργία ενός οποιουδήποτε διεθνούς (περιβαλλοντικού) καθεστώτος προϋποθέτει από τη μία εντονότατη *διαπραγμάτευση* και εμπεριέχει τελικά *κρίσιμους συμβιβασμούς*. Από την άλλη είναι και ένα ιδιαίτερα *δυναμικό και εξελισσόμενο μόρφωμα* που αντιδρά συνεχώς στις οικονομικές, πολιτικές και τεχνολογικές πιέσεις που υφίσταται και εξελίσσεται ανάλογα[11]. Εκ των ων ουκ άνευ όμως προϋπόθεση είναι η *a priori* κατανόηση από πλευράς κρατών ότι οι κίνδυνοι και οι ζημίες που προέρχονται από κάποιες δραστηριότητες πρέπει να υπαχθούν σε έλεγχο.

Η θεωρία μπορεί να μη δίνει εύκολες απαντήσεις, ωστόσο η καταγραφή των χαρακτηριστικών, της λειτουργίας ή των διαφορών ως προς τα είδη τους, αλλά και η καταγραφή του τρόπου σύστασης του πλέον κατάλληλου διεθνούς καθεστώτος, που θα απασχολήσουν την παρούσα μελέτη, μπορούν να απλοποιήσουν το θέμα σχετικά με τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα. Στο τέλος θα καταγραφούν κάποια συμπεράσματα για αυτά.

B. Τα χαρακτηριστικά των διεθνών καθεστώτων

Σημαντικό χαρακτηριστικό που εντοπίζεται στα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα, όπως η Σύμβαση της Βαρκελώνης για την Προστασία της Μεσογείου Θάλασσας από τη Ρύπανση του 1976 (*Convention for the Protection of the Mediterranean Sea Against Pollution* - Σύμβαση της Βαρκελώνης του 1976), όπως τροποποιήθηκε το 1995[12], είναι η *σταθερότητα* και η *περιοδικότητα* στις συναντήσεις των μετεχόντων κρατών μερών που τα διαφοροποιεί από τις κλασικές διεθνείς συμβάσεις και τα σύμφωνα. Τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα εμπεριέχουν εξ αρχής μία μεγάλη ποικιλία αρμοδιοτήτων και δυνατοτήτων. Μπορούν αφενός να τροποποιούν το κείμενο της αρχικής συμφωνίας όταν κρίνουν ότι αυτό είναι πλέον αναχρονιστικό και δεν καλύπτει τις νέες

ανάγκες και αφετέρου μπορούν να υιοθετούν πρωτόκολλα, παραρτήματα και άλλα εκτελεστικά κείμενα με απλές διαδικασίες. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι δύσκολες είναι μόνο οι αλλαγές στις αρχές και τους κανόνες που τα διέπουν που θεωρούνται τελικά και ως αλλαγές του ίδιου του διεθνούς καθεστώτος.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτά τα καθεστώτα, που εμπεριέχουν νομικά, πολιτικά και τεχνικά στοιχεία, σταδιακά μετεξελισσονται σε σταθερά *fora* για τη διαπραγμάτευση και την υιοθέτηση νέων κανόνων Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος ή για την τροποποίηση των ήδη υπαρχόντων[13]. Επίσης αν εγκαταλείπονται *de facto* τα παραπάνω στοιχεία, τότε υπάρχουν αποχρώσεις ενδείξεις ότι ένα διεθνές καθεστώς αποδυναμώνεται και χρειάζεται τροποποίηση[14].

Μεγάλο ενδιαφέρον σχετικά με τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα παρουσιάζει η στενή σχέση μεταξύ της κανονιστικής τους «υπόστασης» και της διαδικασίας λήψης αποφάσεων. Αυτό συμβαίνει προκειμένου να ικανοποιηθεί η ανάγκη για γρήγορη νομική δράση με τη συνεχή αναζήτηση του *consensus*, καθώς δεν χρησιμοποιούνται «ανταγωνιστικές» μέθοδοι επίλυσης των διαφορών μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, όπως οι ψηφοφορίες. Τα διεθνή καθεστώτα αναπτύσσουν μία αξιοθαύμαστη αυτονομία και ιδιοσυστασία στη διεθνή κοινότητα, καθώς έχουν αναπτύξει τους δικούς τους μηχανισμούς αυτορρύθμισης των διενέξεων που εμφανίζονται εντός αυτών ή σχετίζονται με τη *ratio* της λειτουργίας τους και πλέον χαρακτηρίζονται ως *αυτόνομα τομεακά νομικά συστήματα*[15].

Τα περισσότερα θέματα που ανακύπτουν κατά τη λειτουργία ενός διεθνούς περιβαλλοντικού καθεστώτος και τα οποία πρέπει να επιλύσουν τα όργανα του είναι *τεχνικής φύσης* που αφορά τα περιβαλλοντικά προβλήματα καθεαυτά. Το «τεχνικό» *consensus*, από τη στιγμή που η διεθνής κοινότητα ταλανίζεται από τα γνωστά προβλήματα της διασποράς των κέντρων αποφάσεων, δεν επιτυγχάνεται εντός ενός διεθνούς περιβαλλοντικού καθεστώτος ευκολότερα από οποιοδήποτε πολιτικό *consensus* που αρκετές φορές το προαπαιτεί, ενώ σε άλλες περιπτώσεις το εξυπηρετεί.

Πάντως σημαντικότατο στοιχείο για κάθε διεθνές περιβαλλοντικό καθεστώς είναι ότι αυτό αποκτά μία τέτοια δυναμική και αυτοτέλεια, ούτως ώστε σταδιακά όλες οι επιτακτικές αποφάσεις που αφορούν τη λειτουργία του και την πορεία του να

πρέπει να λαμβάνονται στο εσωτερικό του με την επίτευξη *consensus*, όπως ειπώθηκε και να μην επιβάλλονται έξωθεν. Οι «κανονιστικές προσδοκίες» όμως, που αναπτύσσονται κατ' αυτόν τον τρόπο εντός των διεθνών περιβαλλοντικών καθεστώτων, παρουσιάζουν μεγάλη ικανότητα αντιστάσεως σε προτεινόμενες και επερχόμενες αλλαγές. Το *consensus* είναι στοιχείο εκ των ων ουκ άνευ για οποιαδήποτε αλλαγή παρά το ότι όπως ειπώθηκε οι αλλαγές εντός ενός διεθνούς περιβαλλοντικού καθεστώτος είναι κατά κανόνα αρκετά συχνές[16]. Αυτή η διαδικασία έχει αντίκτυπο και στην εξέλιξη του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος, καθώς αυτό κάπως έτσι προοδεύει.

Το κυριότερο ίσως στοιχείο που παρουσιάζει πάντως κάθε διεθνές περιβαλλοντικό καθεστώς είναι η διαρκής εισροή εξειδικευμένης γνώσης σε αυτό και η παραγωγή και η ανατροφοδότηση νέας σχετικά με την επίλυση κάποιου καινοφανούς περιβαλλοντικού προβλήματος. Σημαντικότατο στοιχείο επίσης αποτελεί και η δυνατότητα ενός νέου είδους διεθνούς διακυβέρνησης σχέσεων (*governance*) που εγκαινιάζεται με αυτά και ξεφεύγει από τις καθιερωμένες κρατοκεντρικές θεωρήσεις.

Το τελευταίο και σημαντικότερο στοιχείο, που πρέπει να αποτιμηθεί για τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα είναι η αποτελεσματικότητά τους, καθώς αυτό είναι το τελικό και απόλυτο κριτήριο που δικαιολογεί την ύπαρξη και το έργο τους. Ένας γενικός κανόνας, προκειμένου να θεωρηθεί ένα διεθνές περιβαλλοντικό καθεστώς αποτελεσματικό δεν υπάρχει, καθώς για την αποτελεσματικότητά πρέπει να εξετάζεται ο «βαθμός της» και να μην αντιμετωπίζεται ως ένας αφορισμός «όλα ή τίποτα»[17]. Η ύπαρξη και ο συνδυασμός κάποιων στοιχείων αποτελεί ικανοποιητική ένδειξη γι αυτό, όπως[18]:

Πρώτον, η προσβασιμότητα στα απαραίτητα στοιχεία του κάθε διεθνούς καθεστώτος, όπως οι περιβαλλοντικές πληροφορίες και η συμμετοχή στην επεξεργασία αυτών.

Δεύτερον, η διαδικασία λήψης αποφάσεων εντός αυτών οδηγεί κατά κανόνα στο *consensus*. Ωστόσο αυτή η διαδικασία δείχνει να ευνοεί κάποιες φορές τα κράτη που ενεργούν ομορπονιστικά εντός των διεθνών περιβαλλοντικών καθεστώτων και προσπαθούν να επιτύχουν τα μεγαλύτερα οφέλη για ίδιους σκοπούς,

«ανταλλάσσοντας» τη συναίνεση τους με άλλα οφέλη και όχι προσπαθώντας να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς του συνόλου και τελικά το εξαγόμενο από τη διαδικασία αυτή είναι η επικράτηση του «λιγότερο φιλόδοξου προγράμματος» που θα πρέπει σύντομα να αναθεωρηθεί ως αναποτελεσματικό. Η εναλλακτική λύση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί είναι οι ενισχυμένες πλειοψηφικές αποφάσεις με τη χρήση της «σταθμισμένης ή ανισοβαρούς ψήφου», των «διπλών πλειοψηφιών» και των «διαδικασιών σιωπηρής τροποποίησης» και μάλιστα με λιγότερο αυστηρές-τυπικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, προκειμένου να ληφθούν υπόψη όλα τα αντικρουόμενα συμφέροντα.

Τρίτον, η *σύσταση και η αποτελεσματική λειτουργία της Γραμματείας*, για την οποία ιδιαίτερα σημαντικά στοιχεία είναι η οικονομική και η διοικητική αυτονομία της, που την καθιστούν έναν ανεξάρτητο σε σχέση με τα κράτη μέρη του καθεστώτος παράγοντα.

Τέταρτον, η *agenda των θεμάτων ενός διεθνούς καθεστώτος* πρέπει να είναι περιεκτική και με τη δυνατότητα διαρκούς προσθήκης ή αφαίρεσης θεμάτων.

Πέμπτον, η *οργάνωση του επιστημονικού-πολιτικού συμπλέγματος* με την εξισορρόπηση της επιστημονικής ακεραιότητας με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Οι νέες γνώσεις που αποκτώνται εντός των διεθνών περιβαλλοντικών καθεστώτων πρέπει να διαβιβάζονται στο πολιτικό προσωπικό στα κράτη μέρη τους και λαμβανομένων αυτών των νέων δεδομένων υπόψη να χαράσσονται οι νέες πολιτικές από αυτούς και στη συνέχεια να υπάρχει ανατροφοδότηση. Αυτή η διαδικασία και η επίδραση της επιστήμης στην πολιτική δεν τελούνται αβασάνιστα, καθώς οι αρχές και οι αξίες που διαχέουν τις δύο αυτές «ομάδες» (επιστήμη-πολιτική) είναι διαφορετικές και μερικές φορές αλληλοσυγκρουόμενες. Για αυτό προτείνεται η δημιουργία εντός των διεθνών καθεστώτων ενός «οργανισμικού διαχωριστικού» μεταξύ επιστήμης και πολιτικής - ιδιαίτερα σημαντικού για τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα. Αυτό θα λειτουργεί και σα φίλτρο μέσα από το οποίο θα περνούν οι ιδέες εκατέρωθεν ούτως ώστε να εκκινούν από τον πομπό με κατεύθυνση το δέκτη χωρίς να έχουν υποδειχθεί προηγουμένως από τον τελευταίο.

Τέλος, η *επαλήθευση και η συμμόρφωση* προς τα οριζόμενα από τα διεθνή

περιβαλλοντικά καθεστώτα. Οι λειτουργίες αυτές επιτυγχάνονται με την ύπαρξη κατάλληλων και εύρυθμων συστημάτων αναφοράς και οργάνων επιθεώρησης εφαρμογής των προβλεπομένων από τα κράτη μέρη. Βασικό συστατικό της σωστής λειτουργίας αυτών των σωμάτων είναι η διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια τους.

Τα χαρακτηριστικά των διεθνών περιβαλλοντικών καθεστώτων μπορούν να συνοψισθούν ως εξής: αποτελούν «συμπεριφορικά φαινόμενα», η λειτουργία τους δηλαδή επιβάλλεται από τις ανάγκες και συμπεριφορές που αναπτύσσονται στη διεθνή κοινότητα ή σε ένα τμήμα αυτής. Εμπεριέχουν κανόνες και αξιώματα σχετικά με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Εμπεριέχουν ένα χαρακτηρισμό των βασικών τους αρχών και των νορμών που προασπίζονται σχετικά με τις ορθόδοξες κατά αυτά συμπεριφορές. Εμπεριέχουν τις ελίτ τους, οι οποίες μπορεί να είναι κρατικοί-κυβερνητικοί ή εξωκυβερνητικοί μηχανισμοί που λαμβάνουν τις αποφάσεις. Τέλος, μπορούν να εμφανισθούν και να λειτουργήσουν οπουδήποτε και υπό οποιεσδήποτε συνθήκες και αυτό είναι ίσως το σημαντικότερο χαρακτηριστικό τους και το στοιχείο που τα κάνει απαραίτητα[19].

Γ. Ο τρόπος λειτουργίας των διεθνών καθεστώτων

Η καταγραφή των χαρακτηριστικών των διεθνών καθεστώτων μπορεί να μην έλυσαν πολλές απορίες και ίσως να δημιούργησαν νεότερες, αλλά ο τρόπος λειτουργίας τους μπορεί να διευκολύνει την κατανόηση. Τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα μπορεί να διαφοροποιούνται τόσο από τις συνθήκες όσο και από τους διεθνείς οργανισμούς, αλλά έχουν δανειστεί αρκετά στοιχεία και από τους δύο αυτούς θεσμούς και ο «δανεισμός» αυτός μπορεί να διευκολύνει την κατανόηση, καθώς οι θεσμοί αυτοί είναι πιο γνώριμοι.

Τέτοια στοιχεία είναι: η εγκαθίδρυση μίας Γραμματείας με γραμματειακά, αλλά και ουσιαστικά καθήκοντα όπως είναι η προαγωγή της βασικής συμφωνίας που επιτεύχθηκε με το κείμενο-πλαίσιο. Επίσης, η καθιέρωση τακτικών συνόδων των μερών του διεθνούς καθεστώτος, η συμμετοχή των αρμόδιων περιβαλλοντικών Μη-

Κυβερνητικών Οργανισμών (ΜΚΟ) ως παρατηρητών στο παραγόμενο έργο του διεθνούς καθεστώτος και η παρουσίαση έκθεσης από το κάθε μέρος για τον τρόπο που εφαρμόζει και προάγει τη σχετική συμφωνία υπό την εποπτεία σε αυτό το θέμα της Γραμματείας. Η εγκαθίδρυση μίας Διαρκούς Επιτροπής ή κάποιου εκτελεστικού-αντιπροσωπευτικού οργάνου που θα λαμβάνει αποφάσεις κατά το χρονικό διάστημα που δεν θα συνέρχονται τα κράτη μέρη. Επιπλέον, ο διορισμός από κάθε κράτος ενός φορέα υπεύθυνου για την εφαρμογή της συμφωνίας στο εσωτερικό του, που ταυτόχρονα θα αποτελεί και σημείο επαφής με τους αντίστοιχους φορείς των άλλων κρατών, αλλά και με τη Διαρκή Επιτροπή και τη Γραμματεία του διεθνούς καθεστώτος. Η υιοθέτηση κατάλληλων νόμων και διοικητικών μέτρων από κάθε κράτος μέρος, ούτως ώστε η συμφωνία να αποκτήσει πλήρη εφαρμογή στο εσωτερικό του.

Επίσης, η δημιουργία μίας εύκαμπτης συμφωνίας εντός του κειμένου-πλαισίου με τη χρήση παραρτημάτων ή καταλόγων που αλλάζουν εύκολα από τα κράτη μέρη, παρά με νομικά κείμενα που απαιτούν χρονοβόρες νομικές διαδικασίες. Η εγκαθίδρυση ενός Κοινού Ταμείου (Fund) αρκετά ισχυρού, ούτως ώστε να παρέχεται σημαντική βοήθεια προς τα κράτη που λόγω οικονομικής αδυναμίας δυσκολεύονται να συμμορφώνονται προς τη συμφωνία. Η καθιέρωση υποχρέωσης μεταξύ κυρίως των ισχυρότερων κρατών να βοηθήσουν τα αναπτυσσόμενα κράτη με οικονομικά μέσα, με τη μεταφορά τεχνολογίας και με την παροχή κινήτρων. Τέλος, η υποστήριξη και ενθάρρυνση ΜΚΟ, κυρίως εθνικής εμβέλειας, προκειμένου να αναλάβουν αυτοί την ενημέρωση του κοινού με την αρωγή των μέσων μαζικής ενημέρωσης και να παρακολουθούν την εφαρμογή της συμφωνίας από τις κυβερνήσεις[20].

Ένα οποιοδήποτε «νομικό σύστημα» πάντως, όπως είναι και τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα, για να είναι πλήρες πρέπει να προβλέπει διαδικασίες επίλυσης των διαφορών που ανακύπτουν, δηλαδή ένα *οιονεί-δικαστικό σύστημα*. Οι διαφορές που ανακύπτουν στα πλαίσια ενός διεθνούς περιβαλλοντικού καθεστώτος έχουν τόσο μία *ατομικιστική διάσταση* όσο και μία *συλλογική*. Η ατομικιστική διάσταση[21] σημαίνει ότι οι εμπλεκόμενοι σε αυτές τις διαφορές δεν λαμβάνουν υπόψη τους το διεθνές καθεστώς ως σύνολο και το πρόβλημα τους είναι μέρος μόνο αυτού. Σύμφωνα με αυτήν τη θεώρηση θα προσπαθήσουν να φθάσουν σε επίλυση της διαφοράς με τις γνωστές στο Διεθνές Δίκαιο μεθόδους των διαπραγματεύσεων, του φιλικού διακανονισμού, της διεθνούς διαιτησίας ή της δικαστικής διευθέτησης.

Ωστόσο τα κράτη δείχνουν να προτιμούν τις απευθείας διαπραγματεύσεις μεταξύ τους - δηλαδή την πολιτική λύση έναντι μίας αβέβαιης νομικής λύσης[22]. Τα υπάρχοντα άλλωστε δικαστικά όργανα, όπως το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (ΔΔΧ) ή τα *ad hoc* Διαιτητικά Όργανα που συστήνονται πρέπει να ακολουθούν και να εφαρμόζουν τους υφιστάμενους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου που συχνά αποδεικνύονται ανεπαρκείς για τα νέα προβλήματα του περιβάλλοντος[23]. Πάντως όποια μέθοδος και αν ακολουθείται για την επίλυση διαφορών ή για την εν γένει λειτουργία των διεθνών καθεστώτων καταδεικνύει τη βιωσιμότητα και την αξία ενός τέτοιου καθεστώτος.

Για όλα αυτά θα πρέπει να προωθηθεί το συλλογικό-κοινό συμφέρον μέσω του εκάστοτε διεθνούς περιβαλλοντικού καθεστώτος, καθώς αυτό θα προσπαθήσει να διασφαλίσει τη σταθερότητα του και τις βασικές «κανονιστικές προσδοκίες» που ενυπάρχουν σε αυτό έναντι του ατομικού-κρατικού συμφέροντος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όποιο αίτημα-διαμαρτυρία υπάρχει θα πρέπει να κατατίθεται στη Γραμματεία του διεθνούς καθεστώτος και από εκεί θα προωθείται για εξέταση σε μία αρμόδια Διαρκή Επιτροπή που τελικά, αφού το κρίνει απαραίτητο, θα το προωθήσει στην τακτική Συνέλευση των κρατών μερών για περαιτέρω εξέταση και διευθέτηση. Με αυτήν τη διαδικασία το κάθε θέμα αποκτά μία συλλογική διάσταση και παύει να αποτελεί μία διμερή ανταγωνιστική διαφορά. Κατά τον τρόπο αυτό θα εμπλέκεται το σύνολο των μερών του διεθνούς καθεστώτος και μάλιστα για να φθάσει ένα θέμα ενώπιον των οργάνων του διεθνούς καθεστώτος δεν θα απαιτείται η σύμφωνη γνώμη του κράτους κατά του οποίου απευθύνεται το αίτημα. Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας δεν απαιτείται να γίνει αυστηρή εφαρμογή του ισχύοντος Διεθνούς Δικαίου, αλλά βασικά κριτήρια θα αποτελέσουν ο φιλικός διακανονισμός-συμβιβασμός και οι διατάξεις του κειμένου-πλαισίου του διεθνούς καθεστώτος[24].

Η διαδικασία αυτή είναι τελικά *οιονεί δικαστική*, αλλά θεωρείται ιδιαίτερα αποτελεσματική γιατί το κάθε κράτος γνωρίζει ότι η όποια διαφορά του με κάποιο άλλο κράτος θα απασχολήσει όλη την κοινότητα που έχει δημιουργηθεί με το διεθνές καθεστώς[25]. Η κατάληξη σε μία τέτοια διαδικασία θα είναι η επίτευξη του *consensus* που τελικά είναι το πλέον επιτυχημένο μέσο λειτουργίας της διεθνούς κοινότητας.

Δ. Τα είδη των διεθνών καθεστώτων

Σημειωτέον ότι η προσπάθεια συστηματοποίησης των διεθνών περιβαλλοντικών καθεστώτων παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες, καθώς μετά από αρκετές δεκαετίες σχετικών εργασιών υπάρχουν λίγα εν ισχύ διεθνή καθεστώτα[26]. Τέτοια είναι[27]:

Τα *status quo διεθνή καθεστώτα*, δηλαδή τα υπάρχοντα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα, που βασίζονται στις γνωστές μεθόδους της επίλυσης των διαφορών με μέσα Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου στα εθνικά Δικαστήρια των κρατών μερών για διαφορές μεταξύ ιδιωτών. Όσον αφορά τις διαφορές μεταξύ των κρατών μερών μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε η διακυβερνητική διαπραγμάτευση είτε η δικαστική διαφορά πάλι με χρήση κανόνων του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου. Ως προς τη χρήση των μέσων του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου υφίστανται ωστόσο τα γνωστά εμπόδια της ελλιπούς γνώσης του εφαρμοστέου δικαίου και της έλλειψης οικονομικών μέσων, όπως και της διαφοράς των νόμων που μερικές φορές θεωρούνται αξεπέραστα.

Περαιτέρω, η παρέμβαση του κράτους προέλευσης των ζημιωθέντων εξ ονόματος αυτών, υπό τη μορφή της διπλωματικής τους προστασίας, μπορεί να αποδειχθεί πολλές φορές σωτήρια, κυρίως όταν τα παραπάνω εμπόδια κάνουν την εμφάνιση τους. Στην περίπτωση αυτή η υπόθεση μπορεί να εισαχθεί και ενώπιον του ΔΔΧ ή άλλου διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου. Εντούτοις και η κρατική παρέμβαση δεν εξαλείφει όλες τις δυσκολίες ενός τέτοιου εγχειρήματος, όπως η μη υποχρεωτικότητα προσφυγής στη διεθνή δικαιοσύνη από πλευράς κρατών, ή η έλλειψη ενός πλήρους πλέγματος διεθνών νομικών κανόνων. Επίσης, η ανασφάλεια που προκαλούν τα περισσότερα υπάρχοντα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, αλλά και τα αντίστοιχα εθνικά όταν επιλαμβάνονται διεθνών υποθέσεων και τέλος, η απροθυμία ενός κράτους να υποστηρίξει τους πολίτες του σε τέτοιες υποθέσεις καθώς τα συμφέροντα του δεν ταυτίζονται απαραίτητως με αυτών αποτελούν επιπλέον δυσκολίες. Στην κατηγορία αυτή υπάγεται η Σύμβαση της Βασιλείας του 1989 για τον Έλεγχο της Διασυνοριακής Μεταφοράς Επιβλαβών Αποβλήτων και της Αποκομιδής τους

(*Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Waste and their Disposal* – Σύμβαση της Βασιλείας του 1989)[28].

Τα “*soft law*” διεθνή καθεστώτα, τα οποία χρησιμεύουν στο να ξεπεραστούν τα προβλήματα που ενυπάρχουν στα *status quo* διεθνή καθεστώτα και κυρίως σχετικά με την εκτελεστότητα των αποφάσεων των δικαιοδοτικών οργάνων στο εσωτερικό των άλλων κρατών και τελικά να πεισθούν τα κράτη αυτά να προβαίνουν σε απευθείας διαπραγματεύσεις για την επίλυση των διαφορών τους. Αυτά όλα μπορούν να γίνουν με μία από κοινού Διακήρυξη των μερών ενός τέτοιου καθεστώτος ή με την κατάληξη σε Κατευθυντήριες Οδηγίες για το θέμα, που όμως σε αμφότερες τις περιπτώσεις, δεν θα έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα και για το λόγο αυτό δεν θα χρειάζεται επικύρωση από αυτά τα κράτη. Το κέρδος όμως στην ταχύτητα ισοσταθμίζεται ή και υπερκεράται από τον ανεπίσημο χαρακτήρα των καθεστώτων αυτών. Τέτοια «οιονεί-καθεστώτα» αποτελούν οι Συστάσεις του *Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη* (ΟΟΣΑ) αναφορικά με την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», όπως η Σύσταση C (72)128 του Συμβουλίου του ΟΟΣΑ με τις *Κατευθυντήριες Αρχές σχετικά με τις Διεθνείς Οικονομικές Οπτικές των Περιβαλλοντικών Πολιτικών* (*Environmental and Economics Guiding Principles Concerning International Economic Aspects of Environmental Policies*) της 26/5/1972^[29] και η Σύσταση C (74)223 του Συμβουλίου του ΟΟΣΑ για την *Ενσωμάτωση της Αρχής «ο Ρυπαίνων Πληρώνει»* (*Recommendation of the Council on the Implementation of the Polluter-Pays Principle*)^[30].

Τα *διακρατικής διαδικασίας καθεστώτα*, τα οποία αποσκοπούν στην ενδυνάμωση των κρατικών ενδίκων διαδικασιών για διεθνείς υποθέσεις και προσπαθούν να μειώσουν ή να εξαλείψουν τα συνήθη προβλήματα, που ανακύπτουν σε τέτοιες περιπτώσεις, όπως την επιλογή δικαίου, την εκτελεστότητα των αποφάσεων, την ατομική αρμοδιότητα και το *forum non conveniens*. Τα κράτη από τα οποία προέρχονται οι ζημιωθέντες και προσφεύγοντες στα αλλοδαπά δικαιοδοτικά όργανα, θα μπορούν να παρεμβαίνουν προσθέτως ενώπιον των οργάνων αυτών ή να προσφεύγουν αντί των πολιτών τους ενώπιον αυτών σε περίπτωση που οι πολίτες τους αδυνατούν οικονομικά να προσφύγουν δικαστικώς. Επίσης, τα κράτη θα συνεργάζονται για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζημιών με την ανταλλαγή πληροφοριών, τις διαβουλεύσεις για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων, ακόμη και με τη σύσταση Κοινών Ταμείων. Ένα τέτοιο διεθνές καθεστώς μπορεί να λειτουργήσει με ικανοποιητικό τρόπο μεταξύ κρατών με παρόμοια νομική παράδοση και πολιτισμό, αν και υπάρχουν και αντιπαραδείγματα στο ίδιο θέμα. Τέτοια περίπτωση αποτελεί η

Σύμβαση της Στοκχόλμης για την Προστασία του Περιβάλλοντος μεταξύ της Δανίας, της Φινλανδίας, της Νορβηγίας και της Σουηδίας του 1974 (*Nordic Environmental Protection Convention*)[\[31\]](#).

Τα διεθνή καθεστώτα που έχουν διαπραγματευθεί ένα πλήρες σώμα κανόνων που στηρίζεται σε κανόνες Ιδιωτικού και Δημόσιου Δικαίου. Αυτά θα καθορίσουν όλους τους σχετικούς ουσιαστικούς και δικονομικούς κανόνες, που θα μπορούν να χρησιμοποιήσουν οι ιδιώτες ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων για τέτοιες υποθέσεις. Το σώμα αυτό των κανόνων, θα προέρχεται από κοπιώδεις προσπάθειες, καθώς πρόκειται για ένα εξαιρετικό εγχείρημα, και θα αποτελεί εσωτερικό δίκαιο για το κάθε κράτος μέρος, γεγονός που θα διευκολύνει την εν γένει λειτουργία του διεθνούς καθεστώτος, εξαλειφόμενη η ανομοιογένεια των νομικών κανόνων. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται τα διεθνή καθεστώτα των Κοινών Ταμείων, με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τη Διεθνή Συνθήκη Αστικής Ευθύνης από τη Ρύπανση Πετρελαίου του 1969 (*International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage*), όπως ισχύει σήμερα[\[32\]](#) και τη Συνθήκη για την Εγκατάσταση ενός Διεθνούς Κοινού Ταμείου για την Αποζημίωση από τη Ρύπανση Πετρελαίου του 1971 (*Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage*), όπως επίσης ισχύει σήμερα[\[33\]](#) του I.M.O.

Τέλος, τα διακρατικής διαιτητικής ή δικαστικής επίλυσης διεθνή καθεστώτα, τα οποία θα επιτρέπουν μόνο στα κράτη και όχι στους κατοίκους τους να εμπλέκονται σε διαδικασίες επίλυσης διαφορών. Τέτοια είναι η UNCLOS.

Ε. Η σύσταση του κατάλληλου διεθνούς καθεστώτος

Για την επιλογή της κατάλληλης μορφής διεθνούς περιβαλλοντικού καθεστώτος, θα πρέπει να υποστηρίζεται το προϋπάρχον ρυθμιστικό πλαίσιο, δηλαδή κάθε νέο διεθνές καθεστώς θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη και να σέβεται το προϋφιστάμενο Διεθνές Δίκαιο του Περιβάλλοντος. Επιπλέον θα πρέπει να ενσωματώνεται στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών μερών του καθεστώτος αυτού και

μάλιστα με τη λήψη των κατάλληλων διοικητικών μέτρων. Θα πρέπει τα κράτη και οι διεθνείς οργανισμοί, που μετέχουν σε διαπραγματεύσεις για τη σύσταση ενός τέτοιου καθεστώτος, να αξιολογούν με ασφάλεια τι είναι ιδεατό και τι εφικτό και να επιδιώκουν το δεύτερο[34].

Εντούτοις δεν θα πρέπει να αποκλείεται μία συνδυαστική επιλογή περισσότερων μορφών διεθνών καθεστώτων, όπως προτάθηκε για το Πρωτόκολλο της Βασιλείας για την *Ευθύνη και την Αποζημίωση για Ζημίες που Προέρχονται από τη Διασυνοριακή Μεταφορά Επιβλαβών Αποβλήτων και την Απόρριψη τους* του 1999 (*Basel Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal*)[35]. Αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει στοιχεία από τα *status quo* διεθνή καθεστώτα, για τις περιπτώσεις που εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πλαίσιο της Σύμβασης της Βασιλείας του 1989 και για τις περιπτώσεις που δεν εμπίπτουν στη Σύμβαση αυτή στοιχεία από άλλα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα που έχουν διαπραγματευθεί ένα πλήρες σώμα κανόνων διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης που στηρίζεται στο Ιδιωτικό και το Δημόσιο Δίκαιο.

ΣΤ. Συμπεράσματα

Όσον αφορά τη χρησιμότητα και την αξία των διεθνών καθεστώτων μπορούν να ειπωθούν τα εξής: από τη μία, ο Franck, ως νομικός, ισχυρίζεται ότι η συμμόρφωση των κρατών με αυτά και η πολλαπλή σύνδεση όλων αυτών μεταξύ τους, ακόμη και αν ρυθμίζουν διαφορετικά θέματα, όπως την προστασία του περιβάλλοντος, την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη διεθνή οικονομία και άλλα, «...αποτελούν απόδειξη [της ύπαρξης της διεθνούς] κοινότητας [των κρατών]»[36]. Ο Allott υποστηρίζει ότι τα διεθνή καθεστώτα αποκτούν ως μετα-νομικό αποτέλεσμα μία «γενική νομική κατάσταση» που είναι «υποχρεωτική» για όλους, ακόμη και αυτούς που δεν αποτελούν μέρη τους[37].

Από την άλλη ο Keohane και ο Nye, ως πολιτικοί επιστήμονες, ισχυρίζονται ότι

η αδυναμία των διεθνών οργανισμών και η αδυναμία επιβολής του Διεθνούς Δικαίου οδηγούν στην πεποίθηση ότι τα διεθνή καθεστώτα είναι αδύναμα[38]. Το πρόβλημα τους παραμένει η συμπεριφορά και η αντίδραση των μη-δεσμευόμενων από αυτά κράτη. Οι ΗΠΑ έχουν αντιμετωπίσει με επιτυχία τη συμπεριφορά των μη-δεσμευόμενων κρατών από τα διεθνή καθεστώτα. Μετά τις Τροποποιήσεις της Clean Air Act το 1990[39], οι ΗΠΑ θα βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση στο επίπεδο του ανταγωνισμού σε σχέση με λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη που δεν θα δεσμεύονταν από νομοθεσίες «φιλικές προς το περιβάλλον». Η λύση, την οποία ακολουθεί πλέον και η ΕΕ, είναι η συμφωνία με τα κράτη αυτά για την υιοθέτηση κοινών περιβαλλοντικών προτύπων που θα τηρούν όλα τα κράτη[40].

Τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα δείχνουν ικανά να επιτυγχάνουν τη διαχείριση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Το ζητούμενο δεν είναι αν αυτά είναι εξοπλισμένα με τα μέσα για να συνεισφέρουν στη διαχείριση των προβλημάτων αυτών. Τα μέσα αυτά μπορούν να βρίσκονται και να εισάγονται κάθε φορά που το απαιτούν οι ανάγκες. Το τελικό ζητούμενο είναι αν τα κράτη διαθέτουν πραγματικά τη θέληση να επιλύσουν τα ανακύπτοντα προβλήματα με συνεργατικό τρόπο. Εφόσον υπάρχει η πολιτική βούληση, τα περιβαλλοντικά προβλήματα θα επιλύονται μέσα από τα κατάλληλα διεθνή καθεστώτα.

[1] Ο Ραυτόπουλος υπήρξε αυτός που εισήγαγε τον όρο διεθνές περιβαλλοντικό καθεστώς στην Ελλάδα. Βλ. ενδεικτικά *En. Raftopoulos, Barcelona Convention and Protocols – The Mediterranean Action Plan Regime*, London, 1993 (Simmonds & Hill Publishing LTD).

[2] Βλ. *A.A. Stein, Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World* στο: *St. Krasner* (ed.), *International Regimes*, Ithaca/London, 1989 (Cornell University Press), σ. 115. Ο Young με τον όρο διεθνές καθεστώς αναφέρεται στο σύνολο της διεθνούς κοινότητας που συναποτελείται από όλα τα επιμέρους διεθνή καθεστώτα. Βλ. σχετικά *Or. Young, International Cooperation – Building Regimes for Natural Resources and the Environment*, 1989, σ. 13. Τα επιμέρους διεθνή καθεστώτα δεν μπορούν να λειτουργούν ασύνδετα και δεν μπορούν να υπάρχουν στο κοινωνικό κενό και κατά τον τρόπο αυτό συνδέονται και συναποτελούν τη διεθνή κοινότητα. Βλ. σχετικά *N. Onuf, “The Constitution of International Society”* στο: 5 *EJIL* (1994), σ. 15.

[3] Βλ. *Ευ. Ραυτόπουλος*, Διαδρομή, Θεωρία και Γλώσσα του Διεθνούς Δικαίου – «Αντικειμενισμός» ή Διεθνές Κοινό Συμφέρον;, Αθήνα/Κομοτηνή, 1997 (Αντ. Σάκκουλα), σ. 226.

[4] Βλ. *J. List & V. Rittberger*, Regime Theory and International Environmental Management στο: *An. Hurrell & B. Kingsbury*, The International Politics of the Environment, Oxford, 1992 (Clarendon Press), σ. 89-90.

[5] Πάντως διεθνή καθεστώτα και διεθνής διακυβέρνηση σχέσεων δεν είναι ταυτόσημοι όροι, αλλά παραπληρωματικοί, καθώς ο δεύτερος όρος είναι ευρύτερος. Βλ. σχετικά *J.N. Rosenau*, Governance, Order and Change in World Politics στο: *J.N. Rosenau & Er.-Ot. Czempiel* (eds.), Governance Without Government: Order and Change in World Politics, Cambridge, 2000 (Cambridge University Press/Cambridge Studies in International Relations), σ. 4-5 και 8-9.

[6] Καθώς αποτελούν ανθρώπινα κατασκευάσματα και σχετίζονται με τη βούληση, τα προβλήματα και τις συμπεριφορές ομάδων ανθρώπων και τελικά εμφανίζονται ως «κοινωνικές ανάγκες». Βλ. σχετικά *Or. Young*, Regime Dynamics: the Rise and Fall of International Regimes στο: *St. Krasner* (ed.), International Regimes, Ithaca/London, 1989 (Cornell University Press), σ. 93-95.

[7] Βλ. *W. Lang*, The International Waste Regime στο: *W. Lang/H. Neuhold/K. Zemanek* (eds.), Environmental Protection and International Law, London/Dordrecht/Boston, 1991 (Graham & Trotman/Martinus Nijhoff – International Environmental Law and Policy Series), σ. 147-148.

[8] Για το κείμενο, βλ. σχετικά *The Law of the Sea – Official Text of the United Nations Convention on the Law of the Sea with Annexes and Index – Final Act of the Third United Nations Conference on the Law of the Sea – Introductory Material on the Convention and the Conference*, New York, 1983 (United Nations), σ. 1 επ. Υπογράφηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1982 από 119 κράτη και τέθηκε σε ισχύ στις 16 Νοεμβρίου 1994.

[9] Βλ. *T. Franck*, Can the United States Delegate Aspects of Sovereignty to International Regimes στο: *T. Franck* (ed.), Delegating State Powers: The Effect of Treaty Regimes on Democracy and Sovereignty, 2000 (Transnational Publishers), σ. 1-2.

[10] Βλ. *St. Krasner*, Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables στο: *St. Krasner* (ed.), International Regimes, Ithaca/London, 1989 (Cornell University Press), σ. 1-2. Τον ίδιο ορισμό δίνουν και οι Puchala και Hopkins, βλ. σχετικά *D.J. Puchala & R.F. Hopkins*, International Regimes: Lessons from Inductive Analysis στο: *St. Krasner* (ed.), International Regimes, Ithaca/London, 1989

(Cornell University Press), σ. 61-62.

[11] Σχετικά με τα περιβαλλοντικά προβλήματα και τα περιβαλλοντικά καθεστώτα που δημιουργούνται συνακόλουθα, πρέπει να τονισθεί η μεγάλη «συμβολή» της τεχνολογικής προόδου. Βλ. σχετικά *B. Commoner, The Closing Circle*, New York, 1971 (Knopf) και *T. Swanson & S. Johnston, Global Environmental Problems and International Environmental Agreements - The Economics of International Institution Building*, Cheltenham/Northampton, 1999 (Edward Elgar), σ. 87-88.

[12] Για το κείμενο, βλ. σχετικά 15 ILM (1976), σ. 290 επ. με τις τροποποιήσεις στις 10/6/1995, η Σύμβαση της Βαρκελώνης του 1976 έλαβε τον τίτλο: Σύμβαση για την Προστασία του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος και της Παράκτιας Περιοχής της Μεσογείου (*Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean*). Υπογράφηκε στις 16 Φεβρουαρίου 1976 και τέθηκε σε ισχύ στις 12 Φεβρουαρίου 1978.

[13] Βλ. *Th. Gehring*, "International Environmental Regimes: Dynamic Sectoral Legal Systems" στο: 1 YIEL (1990), σ. 36.

[14] Βλ. *St. Krasner*, Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables... , όπ.π., σ. 3-5.

[15] Βλ. *Th. Gehring*, "International Environmental Regimes: Dynamic Sectoral Legal Systems"..., όπ.π., σ. 37. Μάλιστα ο Stone τα χαρακτηρίζει «διεθνείς θυλάκους δικαιοσύνης». Βλ. σχετικά *J. Stone*, Approaches of the Notion of International Justice, 1970, No 4 (Truman Center Publication), σ. 79.

[16] Βλ. *Th. Gehring*, "International Environmental Regimes: Dynamic Sectoral Legal Systems"..., όπ.π., σ. 45.

[17] Βλ. *Or. Young*, The Effectiveness of International Institutions: Hard Cases and Critical Variables στο: *J.N. Rosenau & Er.-Ot. Czempiel* (eds.), Governance Without Government: Order and Change in World Politics, Cambridge, 2000 (Cambridge University Press/Cambridge Studies in International Relations), σ. 163.

[18] Βλ. *J. Wettstad*, Designing Effective Environmental Regimes - The Key Conditions - New Horizons in Environmental Economics, Cheltenham/Northampton, 1999 (Edward Elgar), σ. 18-40.

[19] Βλ. *D.J. Puchala & R.F. Hopkins*, International Regimes: Lessons from Inductive Analysis..., όπ.π., σ. 62-63.

[20] Βλ. *S. Lyster*, *Effectiveness of International Regimes Dealing with Biological Diversity, Including Wildlife Conservation and Habitat Protection, from the Perspective of the North Developed World*, 1991 (World Wide Fund for Nature), σ. 14 και 19-20.

[21] Για αυτή την οπτική της επίλυσης διαφορών, βλ. σχετικά *R.B. Bilder*, “An Overview of International Dispute Settlement” στο: 1 *Emory J. of Int’l Disp. Res.* (1986), σ. 1 επ., καθώς και *R.B. Bilder*, *International Dispute Settlement and the Role of International Adjudication* στο: *Ch. Ku & P.F. Diehl* (eds.), *International Law - Classic and Contemporary Readings*, Boulder/London, 1998 (Lynne Rienner Publishers).

[22] Βλ. *R.B. Bilder*, “International Dispute Settlement and the Role of International Adjudication” στο: 2 *Emory J. of Int’l Disp. Res.* (1987), σ. 137.

[23] Για το περιβαλλοντικό έργο του ΔΔΧ, ένα Διεθνές Περιβαλλοντικό Δικαστήριο και τις μη-δικαστικές λύσεις στα πλαίσια του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος, βλ. σχετικά *N. Τσοκανάς*, «Διεθνές Περιβαλλοντικό Δικαστήριο και Μη-Δικαστικές Λύσεις: Υπάρχει Λύση για μία Βιώσιμη Διεθνή Προστασία του Περιβάλλοντος;» στο: 15 *Περιβάλλον και Δίκαιο* (2011), σ. 37-48.

[24] Πρέπει να καταστεί κατανοητό ότι τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα δεν βασίζονται στο “soft law”, αλλά χρησιμοποιούν νομικές ή οιονεί νομικές διαδικασίες που αποσκοπούν στην ικανοποίηση του κοινού συμφέροντος και στην τήρηση της διεθνούς-δημόσιας τάξης, προσπερνώντας τις «αγκυλώσεις» που απαντώνται στη διεθνή κοινότητα κατά τη διαμόρφωση κοινώς αποδεκτών νομικών κανόνων. Πάντως ο *Krasner* θεωρεί ότι τα διεθνή έθιμα αποτελούν αιτιακές μεταβλητές που επηρεάζουν την ανάπτυξη ενός διεθνούς καθεστώτος. Βλ. *St. Krasner*, *Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables...*, όπ.π., σ. 18-19.

[25] Τέτοιες διαδικασίες προβλέπονται απ’ το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ για τις Ουσίες που Υποβαθμίζουν την Οζοντόσφαιρα του 1987 στα πλαίσια της UNEP (*Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer* - Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ του 1987). Για το κείμενο βλ. σχετικά 26 *ILM* (1987), σ. 1550 επ. Βλ. επίσης *Th. Gehring*, “International Environmental Regimes: Dynamic Sectoral Legal Systems”..., όπ.π., σ. 50-53.

[26] Τέτοια είναι αυτά που εμπεριέχουν προβλέψεις διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης για το περιβάλλον.

[27] Βλ. *J. Brunnée*, “Of Sense and Sensibility: Reflections on International Liability Regimes as Tools for Environmental Protection” στο: 53 *ICLQ* (2004), σ. 365.

[28] Για το κείμενο, βλ. σχετικά 28 *ILM* (1989), σ. 657 επ. Υπογράφηκε στις 22

Μαρτίου 1989 στα πλαίσια της UNEP και τέθηκε σε ισχύ στις 5 Μαΐου 1992.

[29] Για το κείμενο, βλ. σχετικά *M.R. Molitor*, *International Environmental Law-Primary Materials*, Deventer/Boston, 1991 (Kluwer Law and Taxation Publishers), σ. 56-57.

[30] Για το κείμενο, βλ. σχετικά 14 ILM (1975), σ. 234 επ.

[31] Υπογράφηκε στη Στοκχόλμη στις 19 Φεβρουαρίου 1974 και τέθηκε σε ισχύ στις 5 Οκτωβρίου 1976. Για το αγγλικό κείμενο, βλ. σχετικά 13 ILM (1974), σ. 511 επ. και για μία περιεκτική παρουσίαση, βλ. ενδεικτικά *Al.-C. Kiss*, “*La Convention Nordique sur l’Environnement*” στο: 20 AFDI (1974), σ. 808 – 814 και *R.R. Churchill & A.V. Lowe*, *The Law of the Sea*, Manchester, 1985 (Manchester University Press), σ. 248-249.

[32] Για το κείμενο, βλ. σχετικά 9 ILM (1970), σ. 45 επ. Υπογράφηκε στις 29 Νοεμβρίου 1969 και τέθηκε σε ισχύ στις 19 Ιουνίου 1975.

[33] Για το κείμενο, βλ. σχετικά 11 ILM (1972), σ. 284 επ. Υπογράφηκε στις 18 Δεκεμβρίου 1971 και τέθηκε σε ισχύ στις 16 Οκτωβρίου 1978.

[34] Βλ. *J.F. Murphy*, “*Prospective Liability Regimes for the Transboundary Movements of Hazardous Wastes*” στο: 88 AJIL (1994), σ. 60-69.

[35] Για το κείμενο, βλ. σχετικά *International Law: Multilateral Agreements* 989:22. Υπογράφηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1999 και δεν έχει τεθεί ακόμη σε ισχύ. Οκτώ μόνο κράτη έχουν επικυρώσει το Πρωτόκολλο, ενώ το έχουν υπογράψει 13 κράτη μέρη. Σχετικά προβλέπεται η επικύρωση του από 20 κράτη, προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή σύμφωνα με το άρθρο 29(2).

[36] Βλ. *Th. Franck*, *Fairness in International Law and Institutions*, Oxford, 1995 (Clarendon Press), σ. 12.

[37] Βλ. *Ph. Allott*, “*The Concept of International Law*” στο: 10 EJIL (1999), σ. 44.

[38] Βλ. *R.O. Keohane & J.S. Nye*, *Power and Interdependence*, 2nd Ed., Glenview/Boston/ London, 1989 (Scott, Foresman and Company), σ. 19.

[39] Βλ. 42 U.S.C. par. 1857 et seq. (1970).

[40] Βλ. *Th. Franck*, *Fairness in International Law and Institutions...*, όπ.π., σ. 374.